

Praktický manuál z pohledu dyslektika a dysortografika

MgA. Alena Kupčíková, Ph.D.

Nehleďte v mém článku zcela odborné výrazy, chtěla bych spíše popsat pocity a praktické způsoby, jak se my DYS (budu používat tuto zkratku) snažíme s hrstí přežít život ve společnosti, kde čtení a psaní patří k dobrému mravu. Věřte, že pokud máte DYS dítě ve své blízkosti, ono samo trpí možná víc, než si dovedete představit. I přesto, že to vypadá, že vše dělá schválně. Projevy, jichž se my s tímto znevýhodněním dopouštíme, se totiž mnohdy zdají neodpuštělné...

Dítě na sebe upozorňuje? Je příliš hlučné? Anebo je naopak úplně potichu a velký introvert? Píše s pravopisnými chybami, ale úhledně? Nejspíš je dysortografik. Píše naprosto nečitelně? Patrně je dysgrafik. Čte nahlas hezky, ale nerozumí obsahu, a pokud se obsahu snaží porozumět, pak kóťá? Možná je dyslektik. K tomu všemu ještě neposedí, přeskakuje z tématu na téma, nesoustředí se... Nebo mluví rychle, nahlas a pořád, aby mu nikdo náhodou nepoložil otázku, u níž by si nemohlo vzpomenout na odpověď i přesto, že ji dobře zná... Je zkrátka hyperaktivní. Všechny uvedené poruchy jsou různě propojené, přitom je každá jiná. Pokud v některém z výše uvedených projevů poznáváte děti, které učíte, či své vlastní, vítejte v klubu DYS.

Specifické poruchy učení, tedy ani dyslexie, nemají vliv na inteligenci. Díky dyslexii si ovšem dítě leckdy umí vytvořit systém, s nímž dokáže lépe přežít ve světě. Kolik je opravdových DYS jedinců? Myslím, že není nut-

né uvádět přesné hodnoty, které se navíc v různých státech liší (ovšem někdy mám dojem, že se v ČR udává už několik let stále stejné procento, přitom nás rapidně přibývá). Ve svém příspěvku nechci řešit, proč tito lidé existují, ale jak jim porozumět a jak nastavit vzájemnou komunikaci. Vždyť ještě i v roce 2013 se objevují školy, které nerespektují handicap DYS a nepřipravují dětem speciální výukový program.

Předškolní věk aneb Jak to celé začalo...

Hlavním důvodem, proč jsem se rozhodla bojovat o rozšíření skutečného obrazu, jak a proč fungují DYS, byl velký osobní prožitek. Když si vzpomenu na své předškolní roky, byl můj příběh zcela ukázkový. Hyperaktivní dítě s rizikem DYS. Samozřejmě že ne každé dítě, které je hyperaktivní, je pak i dyslektické. Ono je vše nějak propojené, od každého trochu, zkrátka takový „dys-guláš“. Jako dítě, které neposedí, jsem musela sedět za stolečkem, a tak jsem si začala hrát s rukama a povídat

si sama se sebou. Dvakrát mě poslali k psychologovi, protože se chová jinak než ostatní děti. Psycholog oznámil, že jsem úplně normální dítě, jenom se nudím. Od té doby jsem nadlouho kreslila postavy bez ručiček. Tím to ale neskončilo...

Realita: Předškolní věk je velice stěžejní. Nepodceňujme jej. Dnes již paní učitelky v mnoha školkách vědí o potenciálu rizikových dětí a snaží se s nimi pracovat. Já sama pracovala na tomto výzkumu, a tak vznikly mé multimediální testy pro prevenci a přípravu na čtení a psaní.

Hurá do školy!

Už při vstupu do školy mohlo být jasné, že bych mohla být DYS, kdyby ovšem existovaly patřičné informace – jsem ročník 1976 a pocházím z vesnice na Moravě. Ze vzpomínek čerpáme všichni a z některých žijeme celý život... Asi po třech měsících v první třídě se odehrál příběh kolem

písmenka H ve slabikáři. H ve slabikáři zastupoval Hurvínek, který se houpal na houpacím koni. Celá třída měla číst text pod houpajícím se Hurvínkem. Četla jsem text pod obrázkem houpajícího se Hurvínka a pamatuji si, že jsem nerozeznávala písmenka. Tehdy jsem s nikým nemohla hovořit o tom, že slova vnímám jako celek, jako nějaké geometrické tvary; nerozlišovala jsem písmena. Nereagovala jsem na zvuk, ale na obraz či tvar těchto písmen. Nechtěla jsem se nechat zahanbit. Slyšela jsem text od spolužáků, kteří ho četli stále dokola, a tudíž jsem znala přibližný obsah. Jenže dyslektik má i odlišné sluchové vnímání, takže jsem to říkala špatně znovu a znovu.

Četla jsem text z nějakých podivných tvarů a přitom jsem z paměti odříkávala to, co jsem předtím slyšela. Domnívala jsem se, že takto je to správně. Opakovala jsem to pokaždé stejně, až jsem rozesmála celou třídu. Méně se smála učitelka. Zůstala jsem po škole a musela jsem opisovat větu pod Hurvínkem stokrát, aniž jsem vlastně tušila proč. Měla jsem číst obdélník, který vypadá jako okno, a čtverec – a popisovat tyto tvary, které vidím v písmenkách. Po zkušenosti, kdy jsem musela zůstat po škole, jsem o tom už nikdy s nikým nemluvila; snažila jsem se to naučit a odlišné vnímání využívat dál ve studiu. Velký problém nastal až v páté třídě, kdy začaly diktáty a kde byl již patrný problém s pamětí, s automatizací, koncentrací. Nikdo se mě nikdy nezeptal, jestli náhodou „nevidím“ v písmenkách něco jiného, když je nejsem schopna správně přečíst a napsat.

Právě všechny tyto zkušenosti mě později přiměly vytvořit multimediální slabikář – přípravu na čtení a psaní.

Jak to tedy máme v hlavě poskládané? A je to výhoda? Jaké je naše chování, vnímání prostoru či koncentrace? Vidí-

me a slyšíme vůbec dobře, nebo jsme prostě jen jiní?

Každá „jinakost“ nás ovlivňuje na všech stupních školy – od základní až po střední. Nejde však jenom o školu. Později se musíme sami žít a naučit se s tímto handicapem fungovat i v práci.

Nepatřičné upoutávání pozornosti

Dítě DYS poznáte už podle pohybu. Jde po ulici cestou do školy ze strany na stranu, tašku na zádech má poněkud nakřivo, sáček s přezůvkami za sebou táhne, případně ho někde zapomene, protože je zaujme něco důležitějšího. Pořád mu v hlavě něco pracuje. Nedokáže sedět v klidu za stolem, ze židle padá, houpe se na ní. Za oknem letí ptáček, ono si takového detailu všimne, ztratí souvislost s učivem a už to vypadá, že nedává pozor. Samozřejmě je velmi důležitý fakt, do jaké rodiny se DYS dítě narodí. To je sice podstatné vždycky, ale u takového dítěte může prostředí významně ovlivnit, zda z něho vyroste jedinečný člověk. V opačném případě takový jedinec snadněji sejde z cesty. Asi je namístě dodat, že například v zahraničních výzkumech (v ČR vznikají také) je poměrně velké procento DYS osob ve vězení.

Představte si dítě, které je opravdu inteligentní, ale stále je vystaveno posměchu, že mu nejde číst nebo psát. Je-li vyvoláno, neví, nedokáže z tabule dobře opsat text, a tudíž neřekne rodičům, aby přišli na rodičovskou schůzku. Takové dítě pak velmi snadno získá nálepku problémového a nespoléhavého žáka. Zpravidla se uzavře do sebe a nikdo nepozná, pro co má tenhle „jinak vnímající“ jedinec talent. Co tedy udělá, aby si získal obdiv nebo pozornost? Jde a něco rozbije, aby byl obdivován aspoň v určité skupině lidí.

Chaos naprosto ve všem

Pouzdro, kde má dítě psací potřeby, strčí v tašce vždy na jiné místo. Z vašeho pohledu nemá systém, ale ono se ve svém chaosu skvěle orientuje. Anebo se mu prostě chce to pouzdro strčit do tašky pokaždé jinak. Upřímně – pro ně není důležité, aby mělo v aktovce pořádek.

Aby bylo takové dítě úspěšné, musí vynaložit mnoho energie, pracuje na sobě víc. O to výkonnější je pak v dospělém věku, a to i přesto, že píše s gramatickými chybami a neumí perfektně číst. Divili byste se, kolik takových lidí je na vedoucích pozicích. Mají ovšem asistenty, kteří za ně vše píšou. Například zakladatel Microsoftu Bill Gates je dyslektik a jistě nikdo nepochybuje o jeho úspěšnosti.

Tip: Pokud můžete, nechte DYS žáky psát tiskacím písmem, používat barvy v sešitě, nechte je svobodně se vyjadřovat. Dokonce jsem se setkala s názorem, že DYS pomáhají i e-knihy, kde si texty mohou zvětšovat, zmenšovat a třeba je i označit vybranou barvou. Poznámky vedle textu by také měly pomoci. Někdy u výuky pomáhá ukazovat vše v podobě obrazu. Je-li to možné, využívejte interaktivních tabulí. Nechte dítě projít se po třídě, nebo pokud chce, ať si sedne jinak, když se vrtí. Je však potřeba mu to vysvětlit a zachovat klid na obou frontách.

DYS žák má na všechny předměty často pouze jeden sešit. Obvykle je všude pokreslený – nikoli vandalsky, má to svoji estetickou hodnotu. Místo slov si

kreslí dokonalé obrázky. Zde je určitě namísto otázka, proč jim to mnozí učitelé zakazují. Když takoví žáci píšou, pak nejraději tiskacím písmeny, ale to je teď trendem u všech dětí a dospělých. Právě mezi umělci jsou převážně DYS a tím, že jejich paměť neslouží k zaznamenávání přesných dat, nikdy se neopakují a vytvářejí nové techniky a obrazy. V jednom americkém výzkumu došli k názoru a přesvědčení, že na umělecké školy záměrně berou DYS. To samozřejmě není pravda, ale o něčem to vypovídá. Mohla bych tu vyjmenovat všechny své kolegy z AVU (včetně sebe). Pro ilustraci však postačí jméno, které známe všichni: Pablo Picasso byl také DYS.

Důležité upozornění: Víím, že je někdy velice obtížné, aby učitel takové dítě zvládl, navíc rodina mnohdy nereaguje správně. Uvědomte si, že často hovoříte i s dyslektickým rodičem. Pak je situace dvojnásob obtížná. Je náročné přesvědčit dyslektického rodiče, že dítě je inteligentní, ale má tento problém. Rodiče zkrátka nedokážou pochopit, co se po nich chce, a často nerozumějí posudku od PPP, protože sami trpí dyslexií.

DYS dítě na sobě nesmí přestat pracovat

Chtěla bych zdůraznit, že DYS dítě ani dospělý nikdy nesmí přestat bojovat. Pokud je inteligentní, vždy si najde cestu, jak svým způsobem komunikovat. Určitě je v pořádku „pořít si papír“ na to, že je dítě DYS, využít úlev tam, kde je to možné a vhodné, a požadovat odpovídající přístup učitelů. Dítě však nesmí přestat pracovat samo na sobě. Bude-li jen pasivně přijímat úlevy, nikdy nedosáhne naplnění svého potenciálu. Potřebuje být obklopeno lidmi, kteří mu důvěřují a věří v něj.

Je zajímavé, že ve věcech, které jim jdou, jsou mnozí DYS velkými puntičkáři. Asi proto, že nechtějí, aby někdo našel chybu i v tom, co dobře umějí.

Dejte nám barvy a nechte nás malovat slova...

Když kráčím po ulici, neřeknu vám, jak se jmenuje, i přesto, že vidím její název. Po pár minutách zapomenu, jak se jmenovala, a pravděpodobně řeknu něco podobného, ale originálnějšího. Ale pokud zavřu oči a vy se zeptáte, jak ta ulice vypadala, popíšu vám, jaké tvary aut tam byly, jakou měly barvu domy, jací lidé tudy prošli, jak byli oblečení, prostě veškeré detaily, které by vás ani nenapadly. Mám přátele mezi reklamními textaři, kteří prostě napíší text, jenž „modeluje ten obraz“. Například kremžská hořčice – já jí říkám tečkovaná, můj kolega (také DYS) zrníčková. Název vymyslíme podle tvaru. DYS mívá skvělý sloh. Dokáže psát knihy, ale pak to musí někdo opravit. Slovosled? Co to je? I mezi básníky, novináři a textaři je řada DYS. Když mluvíme, modelujeme slova i rukama, pomáháme si tak vyjádřit se celým tělem. Někdo tvrdí, že se neumíme dobře vyjádřit. A co takhle básni? Umíme se vyjádřit, vždy však jde o originální výpověď, v praktickém životě oceňovanou již méně.

Příčinou všech těchto projevů je pravá hemisféra, která zpracovává obraz. Pro DYS je z větší části stěžejní. DYS milují matematiku i fyziku, méně již slovní úlohy, jimž většinou nerozumějí. Pokud by měli místo textu nakreslený obrázek, bylo by to snazší.

Pouze na okraj upozorňuji na fakt, že stále přibývá dyskalkuliků. Čím to asi bude?

Porozumění a paměť

V jakémkoliv partnerství musíme pracovat na vzájemné komunikaci.

Tip: Z výzkumů vyplynulo, že rodič, který svému dítěti nečte, mu nemůže automaticky předat poselství, že má mít knihy v lásce. Z toho logicky vyplývá, že DYS dětem v dostatečné míře předčítáno nebylo. Zkuste proto žákovi pomoci „nahodit“ myšlenku buď prostřednictvím možností a), b), c), nebo obrazem. Dopřejte mu více času. A můžete-li, poskytněte mu své poznámky.

Představte si, když mluvíte na DYS dítě, používáte nějaké výrazy, ale neukazujete to, o čem mluvíte. Takové dítě hned ztratí souvislost a neporozumí ani zadání toho, co po něm chcete vypracovat. Klíčové je porozumění psanému textu a porozumění myšlence.

Dosud se ještě poměrně často setkávám s tím, že učitelé ponižují slabší žáky, což je děsivé. Vyvoláte-li DYS dítě k tabuli, pak přestože se velice učilo, nemůže ten text přečíst v hlavě. A obvyklý výsledek? Dostane pětku!

Postrach v podobě diktátu

Co se týká už zmíněné úpravy sešitů, najdou se samozřejmě jedinci, kteří mají (opět extrémně) perfektní sešity, ale není to z hodin, v nichž se diktuje!

DYS nemůžete diktovat, on prostě nezvládne poslouchat, to stejné psát a ještě se soustředit, zda nedělá chyby. Představte si, že slyší třeba větu „Kdo přijde do školy“, a napíše „Gdo přijde do školy“ – tak známé slovo, které se používá za den nejméně stokrát. Právě to se stalo mně už na střední škole. DYS vidí a slyší slova, která dobře zná, jako kdyby je slyšel poprvé, mozkiem nezatíženým informacemi, které si pamatuje. Přijde s naprosto novým řešením. Hned vymyslí příběh z jednoho slova, ale něco dobře napsat či zopakovat, to už je potíže. DYS dítě

zpravidla i velice špatně mluví – ne že by špatně slyšelo, ale slyší jinak. Já jsem například ve 4 letech říkala: „Kdybychom šli tam zítra do...“

Místo slova „hračkářství“ jsem říkala „raz-dva-tři“. A takových slov jsem měla více – tedy mám je dodnes. Moji bratři, maminka, babička i neteř jsou a byli DYS (tatínek ne).

Orientace nejen v prostoru, ale i na stránce knihy

Dospělí DYS mnohdy neřídí automobil, a pokud ano, vpravo či vlevo pro nás není příliš důležité. Vidíme to, co vidíme, a podle toho jedeme. (Já osobně automobil neřídím, ani jsem se o to nepokoušela, ale vím to z vyprávění řidičů DYS.) Začnete-li DYS vysvětlovat, že je něco vpravo a pak vlevo, kam má jít, případně mu dáte mapu do ruky, stejně si ji obrátí vzhůru nohama. Pokud mi řeknete „Jdi dolů“, musím si představit ten kopec. Nemůžete ani používat názvy, například: „Sejdeme se v restauraci Na Vyhlídce.“ Musíte upřesnit, že se tam něco odehrávalo, že je poblíž něco, co lze popsat tvarem (třeba hodiny ve tvaru...). Kdybyste uvedli pouze název, bude DYS s jistotou čekat jinde, v restauraci s podobným názvem. Pokud DYS naviguje, skoro pokaždé vám řekne „tam vpravo“, a ukazuje přitom doleva. Opravdu to nedělá schválně. Tak je tomu i při čtení knihy. Může se stát, že děti mají též jiné vnímání orientace – nejen zprava doleva, ale také shora dolů (jednoduše řečeno). Oči jezdí po stránce, a když se to spojí s koncentrací, dítě za chvíli neví, ani co čte, a zcela zapomene, kde je. Dáte-li při milovaném tělocviku pokyn vpravo bok, na milion procent se ti s diagnózou DYS budou točit jako holub na báni.

Pokud jde o cizí jazyk, mluvím anglicky. V tomto jazyce jsem i studovala na univerzitách v Jihoafrické republice

Tip: Pomáhá mluvené slovo i obrázky v knihách. Kdyby si dítě mohlo hodinu nahrát a záznam si doma postupně pouštět, věřím, že by taková výuka měla skvělý vliv. Některé školy mají samozřejmě individuální program, např. místo diktátu doplňování slov. Při písničkách je nutné dávat méně úkolů. Na základě toho pak poznáte, zda dítě rozumí systému, tedy probírané látce.

a Paříži. Rozumím německy. Cizí jazyk jsem se samozřejmě nejlépe naučila v přímo terénu.

Tip: Já osobně jsem se naučila jazyk, či jsem jej z velké části pochopila, díky komiksu. Obraz a text, nikoli text a obraz.

Unavte se četbou

Můj osobní zhruba šestiletý průzkum mi potvrdil, že spousta lidí s DYS trpí nespavostí. V odborných publikacích se to sice do souvislosti nedává, ale myslím, že to souvisí s koncentrací a neschopností se uvolnit. Pořád se musíte hýbat, přetáčet, nohy jsou samy v pohybu, je to prostě „narušením nervové soustavy“.

DYS zkrátka neumějí vypnout hlavu, pořád v ní něco „jede“. Než usnete, dokážete si vymyslet obrazy, které by vydaly na několik celovečerních filmů. Takové dítě je pak samozřejmě ve škole unavené. Mám na to trik – nejlépe je unavit se čtením či zapnout mluvené slovo, případně zvuky přírody (např. deště).

Vysoká škola a DYS?

Jednou mi přišel dopis od psychologky, že její syn musel odejít z vysoké školy, protože mu nechtěli vytvořit speciální program, tedy jiný způsob zkoušek.

Děkan na tuto podmínku nepřistoupil. Co dodat?

Mezi další profese, ve kterých se vyskytuje mnoho DYS, patří fotografové, kameramani, architekti, režiséři, zkrátka profese, u nichž je obraz na prvním místě. Náleží sem také piloti, což je zajímavé. Souvisí to s prostorem, „prostorem bez hranic“. Abychom však nejméně jen intelektuální profese, tak DYS může být výhodou i pro řemeslníky, např. zámečníky. Prostě pro všechny, pro které je důležité nejdřív vidět tvar, aby mohli třeba něco opravit, a pak hledají řešení. Je dost dobře možné, že vám takový řemeslník napíše špatnou fakturu, ale práci odvede dokonale.

Sama mám vysokoškolské vzdělání a titul Ph.D. za svůj DYS projekt, žiji kvalitní život, živím se tím, co mě baví, za své umění dostávám mezinárodní ceny. Nevím, co víc bych si mohla přát. Nestydím se za to, že jsem „dysdebil“, považuji to za „dysdar“.

Tip: Chvalte své studenty a podporujte je. Větu „Ty na to nemáš“ vymažte ze svého slovníku.

Užitečné publikace od nakladatelství Portál:

- Gary Fisher, Rhoda Cummings: Jak přežít s poruchami učení (2012)
- John F. Taylor: Jak přežít s hyperaktivitou a poruchami učení (2012)
- Olga Zelinková, Miloslav Čedík: Mám dyslexii (2013)

V příštím čísle zpravodaje vás blíže seznámíme s interaktivními testy a slabikářem, který autorka vytvořila.

Autorka je multimediální umělkyně s handicapem dyslexie a dysortografie, zakladatelka Dne dyslexie a neziskové organizace Umění a věda na podporu dyslektickým dětem